ESPAI RURAL I CRISI. Xavier Ginés Sánchez (AODL Benlloch i professor Departament Sociologia i Antropologia Social UVEG)

La crisi a la societat rural

Occident, i el nostre país en particular, assisteix a un moment de fort atac contra l'estat de benestar. Ben cert és que la reducció de prestacions socials en el camp de la sanitat, de l'educació i dels serveis socials és una constant al nostre país, però no a tots els ciutadans ens afecta d'igual forma. La renda disponible condiciona l'impacte de les retallades, és obvi, però també, i això no ho és tant, el lloc on vivim.

En aquest text s'ha volgut fer una brevíssima anàlisi de la situació de la societat rural en general i, específicament, de les forces que operen en diversos sentits i en funció de les quals els nostres pobles rurals atreuen o expulsen població, que és com dir vida. Amb un estil més afí a un document de treball, que a un article acadèmic, es tractarà de com l'actual crisi ataca de forma especialment greu als espais rurals i del per què la ruralia és un espai debilitat que accepta am certa passivitat "el seu destí". També s'hi tracta com, paradoxalment, els pobles que hi ha estan rebent població precisament gràcies a la crisi que amenaça els seus serveis bàsics. Tractarem com les formes actuals d'acció col·lectiva poden vindre molt bé per tal de regenerar els nostres pobles menuts amb aquesta nova població fins el punt de fer-los liderar certa dinàmica de transformació. I finalment es reflexionarà sobre el paper que el desenvolupament local ha de complir per tal d'afavorir la supervivència de la ruralia, que passa, entre altres coses, per potenciar eixa capacitat transformadora de la consciència col·lectiva rural.

No cal ni dir que l'argumentari neoliberal sobre la rendibilitat de la despesa pública és falaç perquè aplica la lògica capitalista a un sistema en el qual la lògica és, i ha de seguir sent, social. L'ofensiva capitalista, però, és brutal, i la perspectiva que tradueix serveis en negocis sembla inexorable. Aquesta lògica, la rendibilitat capitalista com a únic criteri d'acció política, troba en les concentracions urbanes una millor relació entre inversió i benefici.

Això ens porta a un escenari ben dramàtic en territoris definits, sobretot, per la baixa

densitat de població. En aquest cas, la rendibilitat del producte, educatiu o sanitari, tan sols es pot equiparar amb la que se n'obté a la ciutat si aquest s'encareix. La renda mitjana de l'habitant rural, però, és inferior al de l'urbs (DDAA, 2010). És per això que el més probable és que els serveis deixen de prestar-se primer i després deixen de vendre's els productes que abans eren prestacions perquè no hi ha poder adquisitiu per recórrer-hi.

L'absència de serveis bàsics fa preveure un futur més que negre pel als habitants dels territoris rurals. Més encara si afegim una altra de les característiques que el defineix, com és la distància respecte els centres. Aquesta no sols s'ha de mesurar en quilòmetres i temps, també s'ha de mesurar en funció de la capacitat que n'hi haja de recórrer-los amb transport públic (també sotmès a la lògica de la rendibilitat capitalista), del preu del combustible, etcètera. La renda, i moltes més variables que ací no tractem, genera forces centrífugues de població que fomenten l'abandó de l'espai rural.

El nivell de renda disponible no serà capaç de generar una oferta de serveis suficient, tal i com els coneixem hui en dia, la qual cosa provocarà transvasaments de població cap a la ciutat a la recerca de serveis essencials per a la vida convencional.

Per renda i per territori, allò rural té, a priori, les de perdre davant d'un procés de retallades socials i d'ofensiva ideològica neoliberal. El territori rural no és rendible i per tant allò lògic és, o fer-lo rendible (amb abocadors, mines, presons, parcs eòlics...) o abandonar-lo. Encara millor serà que s'abandone per a, així, fer-lo rendible sense cap obstacle i a millor preu. La vida en els territoris rurals no és rendible des del punt de vista de la lògica capitalista, però sí que ho és el territori en si, com una mercaderia més. Mentre l'estat de benestar és compatible amb la societat rural, en definir la rendibilitat d'acord a paràmetres socials, la racionalitat neoliberal és incompatible amb ella. Ara bé, sí està interessada en el seu territori, fins al punt que podríem arribar a pensar que li interessa el territori lliure de persones arrelades a ell, i poblat per operaris al servei d'empreses foràmies que exploten aquest territori.

La decadència del món rural

La cultura rural ha estat considerada rústica, barroera, vulgar, inferior... d'acord a uns marcs conceptuals moderns que han estat fortament promocionats pel poder de la dictadura franquista i que encara perduren hui en dia. El desenvolupisme urbà es va fer amb mà d'obra provinent del món rural a la que s'amuntegava en barris perifèrics sense dotacions i amb habitatge de pèssima qualitat, per a formar part d'un sistema productiu de fàbrica, sistemàtic, amb horaris extenuants... on la resistència dels nous obrers estava servida. Tant per domesticar ideològicament aquesta nova mà d'obra, com per importar-ne de nova, es va potenciar l'estereotip del "paleto", fins i tot amb films com "La ciudad no és para mí" amb Paco Martínez Soria com a protagonista. La cultura del triomf evidenciat a través del consum de cotxes (el famós Seat 600) i altres elements amb què els emigrats tornaven al poble en estiu, no feia més que incrementar la sensació de que qui encara estava al camp era perquè es tractava d'un fracassat, un inferior...

A més a més, en les zones d'interior del nostre país (bàsicament a Els Ports) el sistema d'herència de les terres donava la terra al major, de manera que a la resta es pagava una carrera a la capital, la qual cosa suposava que, automàticament, mai més tornarien al camp. De què anava a treballar un advocat en el camp? Es tractava d'una expulsió finançada: la ruralia pagava a la ciutat la formació d'una persona que anava a aquedar-se a eixa ciutat. Per tant, a l'exportació de capital cultural se sumava capital econòmic, tot un espoli per als pobles d'interior.

La construcció urbana del món rural

Vençut i desarmat el nostre estimat món rural, aquest mor. L'"antic règim", el sistema tradicional agrari, desapareix. El "món rural" passa a formar part del "món". En el seu lloc ens trobem davant d'un espai indeterminat, difícil i dur, habitat per persones tan urbanites com les que habiten el centre de les grans ciutats, però amb majors dificultats per viure-hi amb igualtat de condicions.

Efectivament a partir dels 70, el camp comença a apaivagar el seu procés de despoblació i comença la seua industrialització productiva i també la seua urbanització social, amb la

penetració dels mitjans de comunicació de masses. Noves necessitats generades, nous ritmes de vida, noves perspectives... fan que es produïsca una convergència entre els estils de vida de l'entorn rural i de l'espai urbà.

Ja no hi ha un món rural com a univers referencial diferenciat de l'urbà. La ciutat ho és tot. Però, la ciutat no és tota igual. I dintre de la ciutat hi ha diferents situacions socials, desequilibris, zones... com l'espai rural, amb unes característiques que fan que, en ell, les necessitats dels pobladors s'hagen de satisfer amb instruments diferents que aquells que fan servir els residents, per exemple, al centre històric de València. Recorrent al mestre Ibáñez (1991), diríem que una sort d'ideologia "urbanita" està interessada encara en eixa diferenciació entre els dos espais considerant-los dos "mons" diferents. Està interessada en traçar una línia de separació entre la ciutat i el camp que, sense cap dubte, obeeix a l'iterés que té una part de la ciutat d'atribuir-se centralitat i superioritat davant de la resta de zones a les quals subordina.

L'espai rural es redescobreix en funció de paràmetres "estilístics urbans". Allò rural continua sent tosc, poc delicat, inferior, però ara es veu amb simpatia. Serveix per reconstruir passats perduts, identitats col·lectives i personals que el consumisme i la fàbrica han dissolt. Ara, allò rural ens és admirat, desitjat, perquè és el referent que ja no tenim i que inventem cada dia: Traiem el lluit de les parets deixant la pedra vista perquè és més rústic, entrem els trills per decorar menjadors i fer-los servir de taula, transformem allò rural en el decorat dels somnis originals...

La ciutat, que ja ho és tot, determina d'acord amb els seues interessos, què és allò rural exercint una clara dominació ideològica sobre els seus habitants. Aquests, "alienats" assimilen com a certeses les idees que des de l'espai netament urbà generen els seus habitants. Així assimilen, els seues gustos com a propis. Es produeix el fenomen de la dominació, l'alienació o l'hegemonia cultural de la ciutat "central".

Heus aquí un dels elements centrals del que ha de partir qualsevol diagnosi de la societat rural. S'ha superat l'auto odi desenvolupista per frustració. L'adscripció a un seguit de valors ideològics que han reconstruït la pròpia identitat de l'habitant rural fa que a l'espai

rural s'assumeixquen com a lògics i normals patrons de conducta propis d'espais més densament poblats, amb diferents característiques físiques i comunicatives.

Si gran part de les necessitats comunes, com anar a comprar aliments, són més difícils de satisfer en la ruralia que en la ciutat, és molt més complicat anar al cinema, a un centre comercial a passar la vesprada, a un gimnàs a fer la cinta, o a un solarium artificial. Però es fa, de la mateixa forma que es treu la pedra d'una façana que per això farà que la llar reba més calor, i més humitat que quan estava enlluïda amb morter de cal i encalada. Està de moda anar a gimnàs (la qual cosa pot ser tan absurda en la ciutat com en el camp, però ací costa més) i tindre una casa de poble amb molta pedra a la vista, que si no no ho sembla que és de poble.

Aquest sobrecost en la vida quotidiana i el sentiment de frustració que genera, pesa com una llossa a l'hora de generar iniciatives de desenvolupament des de dintre de la societat rural. Els seues habitants no creuen en ells mateixos, no es veuen capaços, perquè les coses que a la ciutat són fàcils ací els costa més, i això, pensen, ha de ser perquè ací som menys capaços. El discurs de la societat d'oportunitats que els mitjans de comunicació construeixen dia a dia modela una sensació general de frustració entre els ciutadans que inhibeix la rebel·lia perquè atribueix la culpabilitat a l'individu que, d'acord a aquest precepte, no ha sabut aprofitar les oportunitats que el sistema li ofereix.

A la fugida de capital humà, cultural i econòmic de què hem parlat adés, s'hi afegeix la fuga de capital "emprenedor", d'energia creativa en l'ample sentit del terme. Però sobretot, allò que fins fa no molt es trobava a faltar als pobles rurals era la capacitat de reivindicació, la capacitat de generar consciència col·lectiva activa. El conformisme ha estat durant molt de temps, l'efecte i la causa del subdenvolupament rural, un element central en tot cas. Abans de començar a dissenyar projectes cal trobar gent amb ganes d'implicar-se, i si no se'n troba, cal produir aquesta mena de persones. Fins i tot aquesta mena de gent ens és necessària per tal de reivindicar de forma activa serveis públics, tan necessaris per a la supervivència dels nostres pobles menuts.

En el desenvolupament rural assistim a un cert debat en l'actualitat en aquest sentit. Una via

aposta per la dotació de serveis a tota costa, com a base de la vida possible, per fer la vida possible. Altra via afirma el mateix, però, entén que sense esperit de poble, sense cert capital "reivindicatiu" o "identitari" no hi ha qui reivindique aquests serveis, no hi ha qui aposte pels pobles rurals. En aquest sentit s'afirmarà que la vida als pobles rurals no ha estat fins ara més fàcil, ni més còmoda, ni més bonica, que a la ciutat. Per això la gent se n'ha anat. Però és evident que els valors que han condicionat l'elecció dels emigrants han estat d'acord amb el patró dominant. Pot ser l'única alternativa d'allò rural siga redefinir els valors, redefinir allò còmode, redefinir el confort, el benestar...

El desenvolupament local i la identitat col·lectiva

Davant d'aquest panorama, com es planteja el desenvolupament local? "Es tracta de generar desenvolupament per a generar ocupació i no a l'inrevés, de forma que naturalment l'ocupació generada responga a les necessitats reals del territori i no a les de la planificació realitzada des de plans autonòmics" (Calvo & Ginés, 2008). Per a això és necessari fomentar el moviment, generar dinàmiques en diferents plànols, culturals, ambientals, educatius... de tal forma que cada moviment genere recursos i ocupació. Però no sols això, amb aquestes dinàmiques de desenvolupament local també es genera consciència de poble, orgull de pertinença, sentiment reivindicatiu, i el famós capital social, tan relacionat amb el desenvolupament local (Estrada, 2009).

La política cultural, doncs, és essencial per al foment del desenvolupament local rural. No es tracta d'una política complementària sinó que és element central de desenvolupament. Això sí, definida de forma seriosa, oblidant folklorismes i altres divertiments al servei del turista de torn.

El disseny de les polítiques culturals és, actualment, qualsevol cosa menys disseny polític de l'activitat cultural. La política es defineix en aquest àmbit com a organització rítmica i econòmica i selecció estilística de l'activitat cultural. En una mena de "tot val" mentre no siga polític s'amaga una, no per inconscient menys tendenciosa, vertadera política cultural amb un marcat contingut ideològic normalitzat en la ment tant del consumidor cultural com del dirigent o planificador. El vel d'inqüestionabilitat de la cultura amaga una convenció

sobre la bondat intrínseca d'aquesta, com la de l'escola i com la de l'art. Però cap d'aquestes és neutra perquè no hi ha neutralitat possible en el marc capitalista de relacions, tensions i conflictes. L'apolitisme és politisme extrem, com afirma l'escriptora Belén Gopegui1 ja que, com en qualsevol obra humana, amb la cultura es transmeten valors i aquests són sempre convencions que representen els interessos d'una determinada classe, pensament o construcció de la realitat (també nacional...). Es tracta de l'absoluta normalització a escala cultural d'uns principis ideològics que provenen del discurs oficial i condicionen els continguts i les formes en les que els objectes culturals s'expressen.

Així, es produeix per una banda una continuïtat en la formació intel·lectual del ciutadà que va des de l'escola, passa pels mitjans de comunicació, i s'acaba concretant en una oferta i una demanada associada a aquesta oferta que transmet eixe anomenat pensament únic.

D'altra banda, en altres ocasions, les polítiques culturals actuen un factor regressiu en el sentit que venen a subvencionar representacions a les que acudeix una xicoteta part de la població amb nivells de renda mig alt. Pau Rausell (Rausell, Abeledo, Carrasco, & Martínez Tormo, 2007) expressa la seua sorpresa en constatar que davant d'aquesta regressivitat que fa que el conjunt de la població subvencione activitats culturals d'alt nivell a les que acudeixen espectadors d'alt nivell cultural (i per això econòmic) a canvi de quatre duros, no s'hi produixquen qüestionaments per part de ningú.

Finalment crida molt l'atenció que les polítiques culturals siguen polítiques "inconscients" pel que fa als seus objectius, donant per fet que la cultura té un valor per ella mateixa i no com un mecanisme per aconseguir determinats objectius. No significa això que aquests objectius no hi siguen, sinó que aquests no són conscients per la seua normalització, per la seua naturalització.

Tot plegat es plantegen un seguit de conseqüències més o menys evidents1. De les més evidents resulta la conseqüent perpetuació de la dominació de classes característica del capitalisme. Aquesta s'expressa a nivell ideològic no sols amb la proliferació d'etils i temàtiques, també ho fa amb temaris a les escoles i instituts, formes d'exercir la docència i plantejaments del sistema educatiu amb especialitzacions funcionals cada vegada més

extremes. De les menys evidents, perquè el propi tema passa més desapercebut, hi ha les conseqüències de la reproducció d'un sistema ideològic de base capitalista i associat a un sistema productiu determinat de base urbana, acumulador, que repercuteix directament en l'estat del món qualificat com a rural. Així, a la perpetuació de la debilitat ideològica de la classe treballadora en el joc de classes capitalista, s'uneix la perpetuació del desequilibri entre "mons" rural i urbà, efectivament en favor del segon.

La política cultural als pobles rurals tendeix a imitar aquella que es genera en el centre del món capitalista. Assumint que el capitalisme no és amic de la ruralitat, per dir-ho de forma laxa, no queda altre remei que posicionar-se davant d'un conflicte d'interessos. Cal fer política de desenvolupament rural i cal fer política cultural.

Acció col·lectiva i medi rural

Les autoritats econòmiques i polítiques esta aprofitant la crisi actual per desmantellar ràpidament el ja mediocre Estat de Benestar que durant anys ha anat construint la ciutadania a través de processos de lluita social i política. Hom pot preveure que la tipologia de reaccions socials davant d'aquesta desconstrucció del benestar es fonamentarà en tres categories de resposta.

En primer lloc, amb la confrontació directa basada en la mobilització tradicional amb manifestacions, vagues, boicots i sabotatges, trufades totes elles amb episodis de violència policial. Es tracta d'una resposta característicament urbana1 i si volem industrial, que ja s'està donant de forma radical a Grècia amb uns resultats més bé decebedors. Allà, la desconstrucció no sols no s'ha aturat, sinó que s'ha incrementat.

Una altra materialització de l'oposició és l'increment de noves formes de mobilització social com les recentment esdevingudes arran de la campanya del 15M i que abans es van donar en resposta a la manipulació informativa que va fer el govern dels atemptats de l'11M de 2004. Si el primer model de resposta té un caràcter principalment laboral (fa vaga qui té treball), urbà i protagonitzat per classe treballadora -en exercici o aturada- poc qualificada, aquesta segona té una composició de classe mitjana, més instruïda i menys

procliu a la violència. Les seues proclames tenen un caràcter més centrat en qüestions relatives a l'aprofundiment de la democràcia, el dret a l'habitatge, a la llibertat a Internet, al foment del programari lliure (TIC), etcètera. És una mobilització de caràcter urbà en el seu moment explosiu, però que, quan es retreu, es fonamenta en els barris establint relacions amb el teixit associatiu comunitari al que reforça i del que aprèn. Tot plegat es pot observar com el moviment arrela allà on prèviament ja hi ha moviment ciutadà, revitalitzant associacions de veïns i contribuint a posar en pràctica models alternatius de vida. Des de les noves comunitats que es generen a la ciutat es posen en pràctica horts urbans, xarxes de distribució de productes ecològics (i per tant propers), reivindicacions de nous models de mobilitat -bicicleta-, equipaments culturals autònoms (casals, centres socials…) i fins i tot sistemes de solidaritat basats en les ocupacions per donar habitatge a desnonats o caixes de resistència. També, a altres nivells, s'estan generant cooperatives de consum energètic (Som Energia) o de crèdit (Coop 57).

Aquest tipus de resposta integra la ciutat i el seu entorn i té major autònoma respecte el sistema perquè genera economia pròpia. N'hi ha persones que viuen exclusivament d'aquestes propostes.

La tercera forma cal entendre-la tenint present la pròpia crisi i la desocupació massiva que genera (la causant de la primera forma de reacció), juntament a l'auge de formes autònomes d'economia (producte de la reacció segona i de l'acció que s'en deriva), juntament a la configuració social de l'espai rural. En aquest cas es tracta de respostes fonamentades en l'acció protagonitzada pel capital cultural i polític que, bé retorna, bé acudeix per primera vegada a la ruralia. Persones que tradicionalment abandonaven els pobles rurals quan la seua formació universitària sols tenia cabuda laboral a la ciutat, ara estan tornant al seu lloc d'origen en no trobar-ne1. Lloc d'origen on poden allargar la vida a casa dels progenitors o on poden trobar habitatge infinitament més econòmic que en la ciutat, on hi ha terres disponibles per a l'explotació, que si bé no els permetran un nivell de vida que responga a les expectatives vitals prèvies a la crisi, ara és suficient, per major, al que la ciutat els ofereix.

Pel que fa als nous rurals, aquests són persones que han optat per una vida diferent a la que la ciutat els ofereix -o que ja no els ofereix- molt conscienciades políticament. Ambdós perfils són persones crítiques amb el sistema en crisi, més que indignats, decebuts, però el més important és que han optat per que la resposta no siga tan sols la protesta, la reacció, sinó l'acció, la construcció.

Aquests joves comencen a conformar cooperatives de producció agrícola de qualitat, ecològica, amb bones connexions amb la ciutat de la que provenen i que comença a fer créixer la demanda, i aporten noves perspectives a la ruralia, noves formes de solidaritat, consciència d'autonomia, activitat cultural i també una actitud política fortament ideologitzada.

Les TIC són fonamental per això. L'entorn rural ha deixat de ser un món aïllat, ha deixat de ser "un món", per a passar a formar part del món. La ruralia s'està transformant veloçment i en la mesura en què aquests nous projectes, que ja s'estan entreveient, vagen quallant en ell, la població ha de valorar-los positivament. No queda altra, gran part dels joves són fills del poble i l'altra part són actius econòmics que li aporten vitalitat.

Això ens posa sobre avís de futurs canvis de govern local cap a vies polítiques alternatives en uns pobles en els que unes poques persones actives poden tenir una gran influència social. França1 ens pot servir d'exemple. Allà, molts dels pobles de menys de 5.000 habitants s'estan començant a autogestionar en base a una economia no capitalista generada per projectes d'economia social, solidària i ecològica. Ací els projectes de l'estil comencen a multiplicar-se. Centres com el trentagenari Mas de Noguera, restaurants com Pou de Beca, cooperatives agrícoles ecològiques, com Biopenyagolosa, adquireixen força i comencen a sorgir en localitats on els seus efectes són més perceptibles que a les grans ciutats.

Superar la crisi per l'esquerra és possible, i molts dels nostres joves han començat la transformació social amb fórmules creatives. Serà el camp l'hàbitat del nou model productiu que salvarà occident?

Hi ha molta activitat a les grans ciutats, és evident, però ens hem de preguntar si cap d'elles compta amb vertaderes possibilitats de transformar el seu àmbit geogràfic, almenys, de moment. Tanmateix, als pobles, grans o xicotets, cada vegada són més nombrosos els projectes d'economia alternativa, productiva i cooperatius, que tenen una incidència real en el desenvolupament general de les localitats on s'han generat. La posada en pràctica de projectes vinculats amb el territori, basats en el treball i no en l'especulació, que repercuteixen de manera general en el benestar de tota la població local, dóna molta rellevància social als promotors i promotores. Això, sumat al fet que aquestes localitats són més menudes, abastables i "humanes" pot fer que aquests promotors no sols siguen exemple per als col·lectius afins, sinó que siguen percebuts com a exemple per gran part de la població. Òbviament, si aquesta forma de militància basada en la pràctica decideix apostar per la via electoral, és molt més probable que s'obtinguen resultats al camp que no pas a les grans ciutats2.

Els moviments socials apunten tendències d'acció. No sabem exactament com es materialitzaran les properes revoltes, però sí que quan es generen ho faran de manera explosiva, com el 15M, en base a les TIC (en xarxa, convulsiu, audiovisual, intens-extens, local-global…), amb col·lectius formats per individus decebuts i amb poc recorregut ideològic. Però al marge de les revoltes més o menys puntuals i transformadores, els moviments socials tenen una base latent, ideologitzada, activa i preparada. És la que ha començat a canviar el discurs sobre el paper que ha de desenvolupar en la seua relació amb les etapes de revolta social com la que probablement s'esdevinga d'ací a no molt. La clàssica avantguarda de la sigla, la pancarta i "el poble amb mi" està acabada. Han començat a assimilar que el poble es revoltarà quan el poble "voldrà" i no sera l'avantguarda qui els faça "eixir al carrer en contra de l'opressor".

Ningú no es creu a ningú. Aquests és un dels efectes de la societat de la informació en què vivim. Cap discurs convenç. Sols la pràctica, la valentia d'encetar projectes alternatius, entre altres poques coses, és exemple, model i paradigma. La nova avantguarda2, per tant, ha de tenir intel·lectuals, sí, analistes, científics que posen el seu coneixement a l'abast de la revolta, a l'abast de la pràctica. Però sobretot tindrà persones exemplars, amb projectes

compromesos: Pràctica.

Si la ciutat serà l'escenari de les grans convulsions socials, els 15M per vindre, els pobles ho seran de les transformacions tranquil·les però inexorables, potents per generals, de presa del poder per part del poble.

Desenvolupament rural

Vist aquest panorama general, qualsevol estratègia de desenvolupament rural ha de ser coherent amb els principis de la igualtat i la solidaritat. No hi ha alternativa possible ja que l'espai rural tan sols té sentit d'acord amb aquesta perspectiva. I precisament, en moments de tensió social l'espai rural és refugi i alternativa, font de resistència i espai d'exemple davant de la ciutat. Podem dir, fent analogia amb la famosa frase de Fuster, que o l'espai rural és essencialment "revolucionari", o no és.

Les institucions públiques haurien de ser conscients i actuar d'acord amb aquests principis que proposem per potenciar el paper potencial de la societat rural en el marc de la societat general:

CULTURA

La societat rural té unes característiques culturals relativament diferents a les urbanes. En el conjunt de constructes que formen la cosmovisió rural n'hi ha una majoria que són idèntics als del món urbà, però n'hi ha altres que són diferents i donen a aquesta cosmovisió una singularitat "rural". Sense dubte aquestes concepcions diferenciades tenen orígens històrics i també són producte de la pròpia configuració diferenciada de la ruralitat en els seus aspectes físics i productius. És a dir, no és el mateix viure a una ciutat que a un poble i això suposa veure certes coses de forma diferent. Hom dirà que això passa també entre barris i entre ciutats, és cert, però també estarà d'acord amb nosaltres que la pròpia consciencia de ruralitat o de perifèria denota una certa diferenciació.

L'acció cultural no ha de ser la valorització dels valors rurals entrant en contradicció amb l'evidència que la vida urbana és més confortable. No es pot lluitar a escala superficial

contrastant valors, el silenci front la velocitat; la calma front a l'estrès; les relacions humanes front l'anòmia... cal, des del nostre punt de vista, actuar en l'arrel, desmuntant l'escala de valors dominant, la de la ideologia dominant, sobre la que es construeix la pròpia comparació banal entre els dos espais.

L'estratègia política cultural ha de tractar de transformar, en la mesura d'allò possible, el propi concepte de benestar, progrés o espectativa vital. Tractarà de redefinir els objectius vitals. Calma, relacions humanes... per a què, cal preguntar-se. Per a estudiar més, per a criar millor als fills... ?

CLASSE

L'espai rural actual és el fruit d'un procés d'exportació neta de capital i treball cap a l'urbs que ha descapitalitzat el territori i les persones. Professionals qualificats i empresaris capitalistes troben el seu caldo de cultiu en la ciutat on troben ocupació i condicions necessàries per emplaçar les seues inversions i vendre els seues productes. La rendibilitat capitalista es troba a la ciutat en base a la proximitat, l'aglomeració i la massificació. El "camp" no és rendible més que com a zona d'externalització de costos (dipòsit de desperdicis) o obtenció de recursos primaris.

En la divisió de classes la ruralitat occidental ha deixat de ser una zona al marge del capitalisme tot i que queden en ella residus precapitalistes de relacions socials. La ruralitat s'imbrica en el sistema de classes capitalista amb una peculiaritat que contribuirà precisament a definir la ruralia. En ella n'hi ha una menor dispersió de rendes de treball i una pràcticament nul·la presència de rendes de capital. Això no vol dir que no s'hi emplacen algunes explotacions capitalistes a les que s'hi incorporen treballadors locals i amb les quals s'obtenen les rendes de treball, sinó que no acumulen rendes de capital. Les rendes generades en aquestes empreses tenen destinació urbana ja que és allà on resideixen els seus propietaris i inversors. Per tant, actualment la ruralitat és un territori que continua sent netament exportador de rendes. El fet que les rendes del treball en gran part de les ocasions acaben en centres comercials, o en comerços dels centres urbans no fa més que incrementar el desequilibri d'aquesta balança negativa tan sols contraposada en xicoteta escala pels

efectes de les diferents formes de turisme rural i d'explotacions primàries agràries poc rendibles o insostenibles, activitat extractiva, producció energètica... a canvi de la destrucció del territori.

En qualsevol cas, com s'ha dit, hi ha una notable uniformització de les rendes de la comunitat rural, en altres paraules, més o menys tothom ve a guanyar el mateix. Això representa un factor d'adhesió comunitària que a la ciutat no es troba (tot i que sí dintre de zones de la ciutat) ja que en la mateixa ciutat poden viure moltes persones amb la renda uniformement baixa, però sempre hi viuen unes quantes amb rendes elevadíssimes. Aquestes diferències tenen reflex en el sistema institucional de manera que les autoritats electes poden en gran part de les ocasions ser del mateix rang econòmic que la major part dels electors dels pobles rurals.

La política de desenvolupament en aquest sentit ha d'anar orientada cap a la conscienciació de classe. La pressa de consciència de la ruralitat de la seua posició de conjunt en el marc de les relacions socials capitalistes i en concret de les de classe treballadora és necessària per tal de trencar amb el domini ideològic de la classe burgesa que construeix la realitat en funció dels seus interessos. Promoure una cultura obrera és condició necessària per al foment d'actituds crítiques amb les relacions injustes entre l'espai rural i l'urbà i de retruc, com es menciona en el manifest comunista de Marx1, preparar les condicions que puguen permetre la transformació de la realitat social2. Sense anar tan lluny, com a mínim, però, aconseguirem la comprensió de les actuals relacions socials i ajudarem a construir discursos autònoms i per tant més lliures.

TERRITORI

La mirada sobre el territori està modelada per les relacions de producció que al seu torn determinen la societat capitalista. La mirada és la forma amb què ens relacionem amb les coses, la forma de mirar determina la forma d'actuar. En la seua obra "Bueno para comer" Marvin Harris (1989) relaciona l'ús dels aliments a una anàlisi social de cost benefici de l'objecte destinat a servir d'aliment. En aquesta anàlisi explica com les diferents cultures tracten de diferent forma els aliments en funció de factors ecològics i de rendibilitat. És a

dir, que la pròpia cultura alimentària depèn del context ambiental i productiu de la comunitat. Doncs bé, els models de relació amb l'entorn -alimentació, medi ambient...- dels territoris rurals són evidentment diferents als de la ciutat. Poques coses ofereixen major claredat, precisament pel fet que és fàcilment constatable, que el territori, l'entorn rural, és una de les marques de la diferència respecte la ciutat. I ens trobem amb que la "cultura" rural està adoptant la mirada urbana en la seua relació amb l'entorn i està aplicant els criteris cost benefici de forma errònia, fent una anàlisi que sí compensa la ciutat.

A nivell ambiental això repercuteix en l'alienació de la natura, en considerar-la com quelcom aliè a la societat (típic per necessari del model de desenvolupament capitalista urbà que fa que la ciutat s'aïlle cada vegada més del seu entorn). La mirada es torna depredadora i el resultat és que tot el territori queda a la venda i a disposició de ser lliurat al mercat, tot i que aquest continue sent un element fonamental de les relacions socials rurals. El territori és la base del model rural productiu i sense ell la ruralitat queda erma i incomunicada, desnodrida i desestructurada i per tant més i més dependent de l'urbs.

Eixa pau a què ens referíem adés com a atribut positiu del "món rural", ho és des de la mirada urbana, plena d'estrès, por i inseguretat. Una societat sana ha de ser la que produeix els elements necessaris per al seu benestar i produir genera soroll: els animals fan soroll i males olors, les peladores d'ametlla fan soroll, els tractors i els mercats són sorollosos. El soroll de la festa és vida. No es pot vendre el "món rural" en funció de la mirada urbana, cal reivindicar una mirada pròpia, una forma de mirar el territori i de produir amb ell. Cal generar i recuperar una nova definició de gastronomia de temporada, amb productes naturals i del propi territori, amb els menors costos ambientals. Cal redefinir la mirada de les festes, de la música i de les creences en funció de calendaris propis i no dels industrials urbanites. Cal retrobar la relació amb el territori que s'ha anat perdent. Evidentment seríem poc materialistes en aquesta intenció sinó fórem conscients que molts d'aquests canvis responen a noves necessitats "reals". Però també des d'aquest punt de vista s'entén que les necessitats es creen socialment. Es tracta d'intervenir en el procés de creació de necessitats a través de la cultura.

CREATIVITAT

Els habitants de la ruralia tenen cert sentiment d'inferioritat. És normal. La cultura dominant basada en certa forma de credencialisme, l'exportació de capital humà constant, la posició de classe dominada, la manca de recursos econòmics i la situació dels centres decisoris en la ciutat no poden més que aconseguir això, a la qual cosa s'ha de sumar el corresponent complexe de superioritat de l'urbanita. Ja n'hem parlat.

La ciutat exerceix a través de diversos mecanismes una sort de violència simbòlica a l'estil del que entén Bourdieu, naturalitzant simbologies particulars i fent-les passar com a pròpies als dominats.

És evident que davant d'això s'haja d'articular expressions culturals de reivindicació de la ruralitat, d'autoestima rural i d'orgull de pertinença. No podem programar obres basades formalment amb codis urbans per a urbanites i amb llenguatges urbanites. Tot i que de manera laxa hi ha diferències en la definició de les necessitats de les persones del territori rural que poden i de fet són representades artísticament. Cal adaptar els codis a les condicions formatives rurals, a les capacitats i a les mirades pròpies. I això no està renyit amb la qualitat si és que aquest paràmetre té algun atrevit que l'haja definit universalment. S'hauria de recuperar això de l'art del poble i per al poble. Cal exorcitzar la pedanteria i el buonisme i cal definir l'objectiu perseguit amb cada actuació, analitzar els llenguatges i les repercussions.

Cal potenciar l'autonomia dels habitants rurals, la capacitat de fer anàlisis crítics i de prendre decisions i de defensar aquestes amb arguments i des de posicions de confiança. Cal preparar a la gent amb capacitat de resposta i d'iniciativa i potenciar per damunt de tot la seua creativitat, pròpia i possiblement diferenciada de la urbana. Els interessos repetisc, tot i que laxament, són diferents i per tant continguts i llenguatges ho seran també.

PARTICIPACIÓ

La comunitat és l'organització històrica del món rural1. Aquesta ha estat reiteradament trencada en instaurar-se cada poder als centres de decisió que normalment s'instal·len a

l'urbs o al voltant dels quals s'instal·la la cort i amb ella l'urbs. Ja sabem que el naixement de la ciutat va lligat a la recerca de protecció o avantatges derivats del veïnatge amb el poder. De fet ha estat tan reiteradament trencada que és la menys habitual atesa la repercussió del feudalisme i el capitalisme en el camp. És una concepció utòpica la del comunitarisme rural però no per això deixa de tenir certa base lògica i històrica. En primer lloc en una societat agrària sense poders aliens calen solidaritats comunitàries per treballar la terra ja que aquesta forma productiva requereix gran quantitats de treballs molt localitzades temporalment (sembra, collita...). És el que encara es conserva en certes zones de l'horta de la València i s'anomena com treball d'atornallom o jornal de tornar a zones de l'interior castellonenc. Es segon lloc les organitzacions dels territoris, els passos de ramat, l'ús de l'aigua... fa que les decisions hagen de ser preses de forma comunitària. Això representa que el poder de decisió és d'alguna forma assembleari. Però no sols això. Representa el respecte als majors com a portadors de la saviesa de la comunitat, la participació dels xiquets en tasques col·lectives i per tant la seua socialització comunitària i en contacte amb la natura i el món de la producció1.

La participació a la xicoteta comunitat és més senzilla que a altres nivells d'organització social. Cal aprofitar aquesta circumstància per potenciar l'esperit participatiu en la comunitat, la capacitat d'argumentar i d'analitzar i destriar els elements importants dels banals, fomentar l'esperit crític i la participació política en l'ample sentit de la paraula.

CONCLUSIÓ

La resposta passaria pel canvi de les condicions que fan que hi haja dominat i dominador, però des de la gestió cultural tan sols es pot actuar en la superestrutura ideològica. Fer política de desenvolupament rural és, doncs, fer ideologia rural, reivindicativa, reflexiva, esclaridora i fins i tot acusadora.

La finalitat és doncs aconseguir una visió de conjunt crítica i creativa de les coses, amb l'esperança de la construcció d'una nova realitat basada en els interessos no sols de la ruralitat sinó socials i fins i tot de gènere2. En el món rural conflueixen diverses dominacions i és sobre aquestes sobre les que s'ha de treballar.

La programació cultural ha de ser, per això, guiada per una política concreta. Pel que fa al seu disseny ha d'estar guiada pels mètodes que precisament cerquen la presa de consciència per part de la població i motiven a l'acció. Hi ha diverses tècniques com l'IAP o el DRP.

Cal reivindicar el passat, però el passat vist des de la perspectiva rural. Com a construcció social que és el passat s'escriu cada dia en funció d'un paràmetres actuals: "la historia no es otra cosa que una constante interrogación de los tiempos pasados en nombre de los problemas y las curiosidades -e incluso inquietudes y angustias- del tiempo presente que nos rodea y asedia" (Braudel, 1987).

Però també cal pensar el futur de forma crítica i conscient de la capacitat que es té sobre ells. Cal treure fora la visió submisa del camp, la del complex d'inferioritat i proclamar la voluntat de control del futur. Per això cal potenciar eixe autocontrol, no en el sentit d'autolimitació sinó com una forma d'autonomia comunitària. Cal fer comunitat, construir ferramentes amb ella i reflexionar, crear i compartir.

És aquesta la millor forma de rebre tot el capital cultural, polític i social que comença a poblar la nostra ruralia. Com sempre que se l'ha demanat, el camp ha estat llest per ser refugi de víctimes de xicotetes o grans crisis, i també de grans transformacions civilitzatòries.

Bibliografia

Braudel, F. (Ed.). (1987). *El Mediterráneo*. Madrid: Espasa-Calpe.

Calvo, R., & Ginés, X. (2008). Desarrollo local: ¿prevalece la orientación economicista sobre la social? Una propuesta de factores determinantes. *Sociedad y utopía: Revista de ciencias sociales*, (32), 43-53.

DDAA. (2010). *Situación y diagnóstico del medio rural en España*. Gobierno de España.

Estrada, E. M. (2009). Acción colectiva, capital social y desarrollo en la agricultura. In G. Torres Salcido (Ed.), *Congreso Internacional sobre Sistemas Alimentarios y Desarrollo Rural* (pp. 1-28). Baeza: IESA-CSIC.

Harris, M. (1989). *Bueno para comer*. Madrid: Alianza.

Ibáñez, J. (1991). Comunicaciories entre los pueblos y la ciudad. *Politica y sociedad*, (8), 95-100.

Iglesias Turrión, P., & Errejón, I. (2005). De la huelga revolucionaria a los flash mob. Rosa Luxemburgo y el Movimiento Global. *VII Congreso de la Asociación Española de Ciencia Política y de la Administración* (Vol. 2, pp. 1-21). Madrid.

Rausell, P., Abeledo, R., Carrasco, S., & Martínez Tormo, J. (2007). *Cultura. Estrategia para el desarrollo local*. (P. Rausell, Ed.). Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación.